

malarda ve arzda bulunan canlılar (dâbbe) ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler mealindeki âyetten (en-Nahl 16/49) ve benzerlerinden (el-Enbiyâ 21/4; eş-Şûrâ 42/29) hareketle diğer semalarda canlı varlıkların olabileceğini düşünmüşlerdir. Semâ terimiyle ilgili olarak Ali Rıza Çelik (*Kur'ân-ı Kerim'de Seb'a Semâvât*, 1988, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve İsmail Özdemir (bk. bibl.) birer yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Cami'ü'l-beyan* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Riyad 1424/2003, I, 462; XVI, 255-259; Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife*, Dimaşk 1994, s. 22 vd.; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1411/1990, XVII, 89, 95; XXII, 140-141; XXVII, 95; Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Medârikü't-tenzil* (nşr. İbrâhîm M. Ramazan), Beyrut 1408/1989, II, 868; III, 1585; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'ân* (nşr. Abdurrahman el-Mar'aşî), Beyrut 1408/1988, III, 252-253; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyan*, İstanbul 1389/1969, I, 91; Sıddîk Hasan Han, *Fetihu'l-beyan* (nşr. Abdullah b. İbrâhîm el-Ensârî), Beyrut 1412/1992, XIV, 199; M. Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîrül-Tahrîr ve't-tenzîr*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü't-Tünisiyye l'in-neşr), XVII, 55-56; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4188-4190; Tantâvî Cevherî, *Cevâhir*, Kahire 1350, I, 46-49; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1990; V, 502-503; VIII, 127; Celâl Yenicheri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, İstanbul 1995, s. 81-102, 395-396; Ahmet Musaoğlu, *Kendiliğinden Oluşa İnanmak: Yaratılışın Altı Günü*, İstanbul 2002, s. 37; Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, Ankara 2003-2004, I, 30; IV, 599; V, 81; Şakir Kocabaş, *Kur'an'da Yaratılış*, İstanbul 2004, s. 87, 96-97, 142; İsmail Özdemir, *Kur'an-ı Kerim'de Göklerin ve Yerin Yaratılışı ve "Altı Gün" Problemi* (yüksek lisans tezi, 2007), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 82; Kudüslü Ali Rıza, "Sükân-ı Semâ", *SM*, III/59 (1325), s. 106-107.

ERDOĞAN BAŞ

SEMÂ

(السماع)

Sûfinin zâhîrî ve bâtinî şeyleri işitmesi anlamında bir tasavvuf terimi.

Sözlükte "işitmek, duymak, dinlemek; işitilen söz, güzel ses, iyi şöhret" anlamlarındaki *semâ* kelimesi genellikle "şarkı, nağme, mûsiki, raks" mânalarını çağrıştıracak biçimde kullanılmaktadır. İlk sûfî müelliflerin eserlerinde *semâ* "sûfinin kendisine gelen vâridi işitmesi ve işittiğini kalbe aktarması" anlamına gelmektedir. Hücvîrî şeriatı ve dini vâcip kılan şeyin *semâ* (işitme, vahiy, nakil) olduğunu, şer'î hükümlerin kabulünün işitmeye dayandığını, dinî mükellefiyetler sahasında kulağın gözden, işitmenin görmekten üstün olduğu-

nu, şeriat, tarikat ve mârifetin elde edilmesinde işitme eyleminin zorunlu şart sayıldığını belirterek *semâ* fiilinin diğer bütün tasavvufî fiil ve hallerden önce geldiğini söyler (*Keşfü'l-mahcûb*, s. 543-545).

İlk sûfiler, *semâ* kavramına işitilen şeyi (mesmû) ve bunun kalpte doğduğu hali kapsayacak biçimde yer vermişlerdir. Zün-nün el-Mısıri'nin "Semâ Hak'tan gelen bir mânadır (vârid) ve kalpleri Hakk'a doğru harekete geçirir. Semâî Hak ile dinleyen hakikat mertebesine çıkar; nefsiyle dinleyen zındıklık derekesine düşer" sözü bu duruma işaret eder. *Semâ* kelimesi kalpte ortaya çıkardığı *vecd-vücûd*, *gaybet-huzur*, *setr-tecellî*, *sekr-sahv* halleriyle birlikte kullanılarak açıklanır. *Semâ* bu halleri ortaya çıkaran sebep konumundadır. Sahâbe ve tâbiîn içinde Kur'an dinlerken ağlayan, bayılan, hatta ölen kimselerin bulunması, ilk sûfilerden İbrâhîm b. Edhem'in, "Gökyüzü parçalara ayrıldığında ..." (el-İşîkâk 84/1) âyetini işitince titremeye başlaması *vecd* halinin *semân* semeresi olduğunu gösterir. Muhakkık sûfiler arasında *semân* *gaybet* ve *huzur* hallerinden hangisinin sebebi olduğu hususu tartışılmıştır. *Semân* *gaybet* sebebi olduğunu söyleyenlere göre Hakk'ı müşahade onu duymaktan evlâdır ve müşahade esnasında *semâ* imkânsızdır. *Semâ* *gafletin* eseri olan fark halinden *cem'* haline gelebilmek için bir vasıttır. *Semâ* ile *cem'* haline gelen sâlik mutlaka fark haline de gelir. *Semâî* *huzur* halinin sebebi kabul edenler ise *semâ* ile kalpte meydana gelen *gaybet* halinin Hakk'a yönelik dostluk ve muhabbeti ortadan kaldırdığını, *gaybeti* gerektiren şeylere karşı sınırları uyarılmasının zorunlu olduğunu, sır ve ruhun uyarılmasıyla Hak ile dâimî huzura erileceğini, Hak her ne kadar gâib olsa da *semâ* ile kalbin onun yanında hazır olacağını söylemişlerdir (*a.g.e.*, s. 559-560).

Hücvîrî işitilen şeyin türüne göre *semâî* Kur'an'ın, şiirin ve nağmelerin *semâî* şeklinde üçe ayırır (*a.g.e.*, s. 545-555). Serrâc zikir, mev'iza ve hikmet dinlemeyi de bunlara ilâve eder (*el-Lüma's*, s. 285-287). Kur'an'ın *semâî* diğerlerine göre daha üstündür. Mümin veya kâfire yönelik ilâhî kelâmın mucizelerinden biri onu dinlemekten insan tabiatının bıkmaması, kulak için hazlar, kalp için faydalar, ruh için mânevî azıklar barındırmasıdır. Sadece Kur'an dinlemeyi tercih eden sûfilerin yanı sıra şiir, kaside ve mûsiki dinleyenler de olmuştur. Şirde hikmet bulunması (Buhârî, "Edeb", 90), Hz. Peygamber'in Lebîd b. Rebîa, Ümeyye b. Ebû's-Salt ve Hassân b. Sâbit'in şiirlerini dinleyerek güzel şiiri Hakk'a şahit tut-

ması sûfilerce şiirin *semân*ın benimsenmesine yol açmıştır. Sûfiler insanı nefsanî ve şehvî davranışlara yöneltmeyen, ruhun gıdası olan, güzel ses ve hoş nağmelerden oluşan mûsikinin dinlenmesinin mubah olduğunda ittifak etmiş, Hz. Peygamber ve ashabın bu türden mûsikiyi dinlemesini delil sayarak nağmelerin *semân*da mânevî faydalar görmüşlerdir (bk. MÛSİKİ).

İlk sûfiler mûsiki (gînâ, tegannî, elhan, telhin) yerine *semâ* terimini tercih etmişlerdir. Nefsin arzularına düşkün kişilerle karıştırılmaktan sakınmak istemeleri, *semâ*da mûsikinin aksine ölçüsüz seslerin hatta sessizliğin işitilmesi, *semân* Allah, melek ve peygamberden dinlemeyi içerecek kadar geniş kapsamlı olması, gînâ, elhan ve mûsiki kelimelerini kullanmamak suretiyle kendilerini dini bozmak ve bid'atlar uydurmakla suçlayan zâhir ulemâsının hücumlarına hedef olmaktan korunmaya çalışmaları, *semâî* oyun ve eğlence şeklinde algılamaları bu tercihin sebepleri arasında sayılabilir (Uludağ, s. 220-225). *Semâ* terimi sonraki dönemlerde daha çok ritimli ve âhenkli seslerin, mûsiki nağmelerinin dinlenmesine hasredilmiş, sûfilerin tertip ettiği mûsiki ve zikir meclislerine *semâ* meclisi denilmiştir.

İşitenlerin mertebelerine göre *semâ* çeşitli kısımlara ayrılır. *Semâ* hakkında yazılmış ilk risâlenin müellifi Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî *semâ* ehlini üç kısımda değerlendirir. Avamın *semâî* nefsin peşinden sürüklendiği oyun ve eğlence kabiledendir; bu tür *semâ* tövbe etmeyi gerektirir. Zâhidlerin, müridlerin ve tövbe-kârların *semâî* nefsi kirlilerden temizler; havf, recâ, işfâk, zühed, sabır ve rızâ hallerine ulaştırır; kalplerdeki kasveti gidererek Hakk'a itaate vesile olur. Hakikat ve mârifet ehlinin *semâî*, üzerlerinde halin şiddetlenmesi ve vaktin galip olması esnasında ruhların rahata ve sükûnete ermesine vesile olan *semâ*dır. Müridlerin *semâî* *vecd* ve *sekr*, mârifet ehlinin *semâî* *sahv* ve *temkin* hali ile neticelenir (*Âdâbû's-semâ*, s. 14). Ebû Osman el-Hîrî *semâî* seyru sülûk yapanları dikkate alarak tasnif etmiştir. Ona göre *semâ* mübtedî ve müridlerin *semâî*, sâdıkların *semâî* ve âriflerin *semâî* diye üçe ayrılır. Sülûkün başlangıcında olan müridler *semâ* sayesinde daha yüksek hallerle ulaşmak isterler. Bu *semâ*da fitne ve riyaya düşme tehlikesi vardır. Sâdıklar, sahip oldukları mânevî hallerini arttırmak amacıyla vakit ve makamlarına uygun *semâî* talep ederler. Ârifler ise Allah kalplerini hareket ettirip *vecd* getirirse hare-

ket eder, getirmezse sükûn halinde bulunurlar. Onların semâi vasıtasız semâdır.

Bündâr b. Hüseyin'in insanî tabiat ile, hal ile ve Hak ile semâ şeklindeki tasnifi sülûk ehli olmayanları da kapsar. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin semâ anlayışı bu sınıflamaya dayanır. İnsanî tabiatla semâda avam ve havas müşterektir, çünkü insanın tabiatı hoş nağmelerden zevk alır. Hal ile semâ edenler ilham vasıtasıyla kendilerine gelen vâridâtı hatırlayarak bunlar üzerine düşünürler. Hak ile semâ edenler ise beşerî tabiatın arzu ettiği hazlarla vasıflanmazlar. Bunlar haz ile değil Hak ile ve Hak'tan semâ yaparlar.

Semâ yapanlar genelde mânâyı dinleyenler, sesi dinleyenler şeklinde iki grupta incelenebilir. Sûfîlere göre semâda asolan mânâyı dinlemek ve anlamaktır. Mâna kalbe ulaşınca kalbi harekete geçirir ve vecd hâsıl olur. Nefsine tâbi olan ise sesi dinleyip mânaya ulaşamaz, mânâyı olduğu gibi kabul etmeyip te'vile sapar. Nitekim Ebû Bekir eş-Şiblî semâ, "Zâhiri (ses) fitne, bâtını (mâna) ibrettir" şeklinde tarif etmiştir. Bâtına nazar edip her şeyi Hak olarak görenlere semâ helâldir, zira onlar her şeyi olduğu gibi görürler (Hücvârî, s. 556-557).

Kur'an, şiir, kaside veya mûsiki nağmelerinin sâikiyle meydana gelen vecd halinin insanın organlarına yayılması raks diye nitelenen hareketli semâi doğurur. İlk sûfîler tarafından eksik bir mertebe olarak tanımlanan hareketli semâ sülûkün başlangıcında ve ortasında olanlar için câiz kabul edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber mescitte rakeden Habeşliler'i gördüğünde onları bundan sakındırmamıştır. Sülûkün nihayetine ermiş kâmiller ise (havâs-sü'l-havâs) tabiat, nefis ve beşerî sıfatlarını terbiye ettikleri, güzel ses ve hoş nağmelerden haz alacak duyuları kalmadığı, himmetlerini Hakk'a yöneltip daima huzurda buldukları için hareketsiz semâda bulunmuşlardır. Cüneyd-i Bağdâdî'ye müridleri, "Sen kaside ve ilâhi dinler, semâ meclislerine katılır, semâ anında hareket ederdin, şimdi niçin sakınsın?" diye sorduklarında, "Sen dağları görür de onları yerinde durur sanırsın. Halbuki onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedir" âyetiyle (en-Neml 27/88) cevap vererek sâlikin zâhirinin değil bâtınının semâ halinde olması gerektiğine işaret etmiştir. Bâtının semâi sesin değil ilâhi mânânın dinlenmesi ve idrak edilmesidir. Zira âriflere göre mârifet halden üstündür. Bununla birlikte kâmil şeyhler, mûsikili ve hareketli semâ meclislerine oradakilere ilimleriyle fay-

dalı olmak, semân şartlarını ve âdâbını öğretmek gibi maksatlarla katılmışlardır.

Gazzâlî *İhyâ'*'da, Şehâbeddin es-Sühreverdî *'Avârifü'l-ma'arif'*te tarikatlar öncesi tasavvuf hayatında semâ meclislerinin âdâb ve erkânından geniş şekilde bahsetmişlerdir. Gazzâlî semân beş kuralı olduğunu belirtir. Birinci kural Cüneyd-i Bağdâdî'nin, "Semâ üç şeye muhtaçtır: Zaman, mekân ve ihvan" sözüne dayanır. Yemek esnasında, kırgınlık ve husumet anında, namazda veya kalp huzuruna engel bir şey bulunduğu (zaman); pis sokak kenarlarında, çirkin manzaralı veya kalbi meşgul eden yerlerde (mekân); aralarında hemcinsleri olmayıp şeklen zâhid görünen, kalp inceliklerinden nasibi olmayan ve semâ inkâr edenlerin yanında (ihvan) semâ etmekten kaçınılmalıdır. İkinci kural mecliste bulunanların haline bakmaktır. Etrafta semân kendisine zarar vereceği müridler varsa şeyhin onların yanında semâ etmesi uygun değildir. Üçüncü kural okunan kaside, ilâhileri, mûsiki nağmelerini bütün dünyevî düşünceleri terk ederek can kulağı ve kalp huzuruyla dinlemektir. Dördüncü kural semâ sırasında kendisini zaptedebilecek güçte olanın ayağa kalkmaması, yüksek sesle ağlamaması, bağırıp çağırması; beşinci kural riyasız olarak bir kişi vecde gelip ayağa kalktığına diğer kimselerin de ona uyarak ayağa kalkmasıdır (*İhyâ'*, II, 298-302). Ebû Abdullah er-Rûzbârî semâ meclisinde güzel koku, bol ışık ve sükûnetin olmasını, yabancı kimselerin bulunmamasını şart koşmuş, semânın sevgi, korku ve vecd niyetiyle yapılması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre semâda üç nevi hareket vardır: Neşelenme, korku, vecd. Neşelenmenin âlâmetleri raks, alkış ve ferahlık; korkunun âlâmetleri ağlama, üstünü başını hırpalama, feryat ve figan;

vecdin âlâmetleri kendinden geçme, sarılma ve nâra atmaktır.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, kendisinden önceki sahv ve kemal ehli sûfîlerin semâa dair düşüncelerini derinleştirerek semâi mutlak (tahkiki) ve sınırlı (taklidi) olmak üzere ikiye, bir başka bağlamda ise ilâhî (aklin semâi), ruhanî (nefsin semâi) ve tabii (tabiatın semâi) şeklinde üçe ayırmıştır. İlâhî semâ, Hakk'ın mutlak varlığının zuhur etmesinin başlangıcı olan "kûn" (ol) hitabının varlıkların mahiyetleri olan a'yân-ı sâbiteleri tarafından işitilmesi ve Hakk'ın ulûhiyyetinin bütün varlıklar tarafından tasdik edilmesidir. İlâhî semâ ilâhî sırların keşfedilmesine dayalı işitmekten ibaret mutlak semâdır ve diğerlerinden üstündür. Zira bu semâda her şeyin Hak'tan ve Hak ile işitilmesi söz konusudur. Allah'ın semî isminin sırrına eren ârifin işitmesi Allah'ın işitmesi gibidir. İlâhî semâ, muhakkık sûfîlerin ve mâneviyat alanında en üst mertebede bulunan Melâmîler'in işitmesidir. Ruhanî semâ bütün varlıkların Allah'ı tesbih ettiğini ruh vasıtasıyla işitmektir. Üçüncü ve en düşük seviyedeki semâ tabii semâdır. Sınırlı semâ da denilen bu semâ mûsiki nağmelerinin ve güzel seslerin insan tabiatında meydana getirdiği tesirle nefsin ve beden hareketine geçmesine sebep olur. Tabii semâ hal ve vecd ehlinin semâdır. İlâhî ve ruhanî semâda tam bir sükûnet vardır. Çünkü bu semâ mertebelerinde insanın ruh ve idraki tabii varlık kaydından kurtulmuştur. İlâhî semâ sahibine kuvvetli bir vâridât geldiğinde yapması gereken şey sırt üstü yere yatmaktır. Nitekim Hz. Peygamber kendisine vahiy gelince böyle yapmıştır. Bu aynı zamanda insanın yaratıldığı toprağa dönüşü simgeler. Mûsiki nağmelerindeki ritim kozmik feleklerin devrî hareketiyle uyumludur. Fe-

Mevlevî dervişlerinin semânı tasvir eden gravür (İ. M. D'Ohsson, *Tableau général de L'Empire ottoman*, Paris 1790, II, lv. 133)

leklerin hareketi hayvanî ruha tesir eder ve bedeni harekete geçirir. Tabii semâda ilim ve mârifet kazanılmaz. Gerçek ilim ilâhî ve ruhanî semâ yapanların elde ettiği bir şeydir. İlâhî semâda hâsıl olan ilim mutlak ve küllî, ruhanî semân neticesinde ilim ilâhî fiillere taalluk ettiğinden cüzdür. İbnü'l-Arabî mûsikiye dayalı tabii semâ şer'î açıdan mubah sayar. Zira bu türün haramlığına dair Resûl-i Ekrem'den hiçbir haber ulaşmadığını söyler. Ancak mûsikiye ya da harekete dayalı bu tür semâ düşük bir merteye olarak görür (*el-Fütûhât*, I, 210-211; II, 366-369; Konuk, s. 417-419).

Ahmed er-Rifâî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi tarikat pîrleri mûsiki anlamındaki semâ elest bezmiyle irtibat kurarak açıklamışlardır. Ahmed er-Rifâî hoş nağmeleri dinlemenin elest meclisindeki Hakk'ın hitabını işitmeyi çağırıldığını belirtir. Mevlânâ eserlerinde semân kendinden geçmeyi, Hakk'a vâsıl olmak suretiyle elest bezmindeki, "Evet, sen bizim rabbimizsin" sesini işitmeyi, gömlekten Yûsuf'a kavuşma kokusunu almak suretiyle Ya'kûb'un derdine deva olmayı simgelediğini ifade etmiştir. Mevlânâ'ya göre mûsiki etkisiyle gerçekleşen semâ nefesine yenik düşmüş avam için değil aşk mertebesine ermiş havas içindir. Rûzbihân-ı Bakî de semâ Hakk'ın ruhlara elest meclisindeki hitabıyla açıklayan sûfilerdendir. Bakî semâ, "müşahede ehlinin bu âlemdeki her güzel sesi Hakk'ın kadîm hitabını işitecek biçimde dinlemesi" şeklinde tanımlar. Semâ makamındaki sûfinin nazarında âlemdeki her zerrenin Allah'ın ilâhî kelâmını tecelli ettirecek kendine mahsus bir dili vardır. Bu dili idrak eden kimsenin semâ Hakk'tan ve Hak vasıtasıyla (*Meşrebü'l-ervâh*, s. 75-76).

Tarikatlar sonrası dönemde semâ terimi tarikat mensuplarının icra ettiği zikirin adı olarak yaygınlaşmıştır. Nitekim halk arasında semâ denilince akla ilk gelen ve mukabele adı da verilen Mevlevî zikir törenleridir. Sesli ve hareketli zikre dayalı Halvetiyye, Rifâiyye, Mevleviyye, Sa'diyye ve Bektaşîlik gibi tarikatlar mûsiki etkisiyle gerçekleşen semâ tatbik etmişlerse de sessiz zikri benimseyen geç dönem Nakşibendiliğinde genelde bu tür semâdan kaçınılmıştır. İmâm-ı Rabbânî şiir, kaside ve nağmelerin tesiriyle yapılan semân sülûklerini tamamlamış kâmiller için gereksiz olduğunu söyler. Semâ oyun ve eğlence haline getirenleri İbn Teymiyye, İbnü'l-Cevzî ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin semâ hakkındaki olumsuz tavırlarını hatırlatacak biçimde şiddetle kınar.

Sûfiler tarafından ilk dönemden itibaren semâ hakkında birçok risâle yazılmıştır. Bu risâlelerde semâa dair çeşitli nazariyeler ele alındığı gibi daha çok mûsiki ve raks anlamındaki semân dindeki meşruiyeti tartışılmış, bu konuda lehte ve aleyh-teki hükümler değerlendirilmiştir. Bunların en meşhurları Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, Ahmed el-Gazzâlî, Abdülkerîm el-Cîlî, İbn Hacer el-Heytemî, Cemâleddin Aksarâyî, Akşemseddin, Aziz Mahmud Hüdâyî, İsmâil Rusûhî Ankaravî, Münîr-i Belgradî, Karabâs-ı Veli'ye ait olanlardır. Sûfiler, "Raksın haram olduğu hususunda icmâ vardır" iddiasını asılsız görmüşler; İmam Şâfiî, Gazzâlî, Mevlânâ ve daha pek çok âlim mûsiki ve raks anlamındaki semâ mubah, oyun ve eğlence haline getirilen semâ ve raksı haram kabul etmişlerdir (Uludağ, s. 386; semâ hakkında modern dönemde yapılan çalışmaların bir listesi için bk. Ambrosio – Zarccone, sy. 4 [2003-2004], s. 199-208).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 971; *Kâmus Tercümesi*, II, 603; Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Âdâbü's-semâ'* (nşr. Nasrullah Pürcevâdî, *Mecmû'a-i Âşâr-ı Ebû 'Abdirrahmân Sülemî* içinde), Tahran 1372; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 270-271, 277, 285-287, 338-374; Kelâbâzî, *Taarruf* (Uludağ), s. 220-222; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 543-567; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), s. 514-530; Gazzâlî, *İhyâ'*, II, 298-302; Bakî, *Meşrebü'l-ervâh* (nşr. Nazif M. Hoca), İstanbul 1974, s. 75-76; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Kahire 1358, s. 124-147; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, I, 210-211; II, 366-369; İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, Bulak 1256/1840, s. 64; Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsiki ve Semâ'*, İstanbul 1976, s. 220-225, 386; Ahmet Avni Konuk, *Tedbirât-ı İlahiyye Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı), İstanbul 1992, s. 417-419; Mustafa Demirci, *Semâ Risâleleri* (yüksek lisans tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mehmet Kemiksiz, *Semâ ve Devran Risâlesi* (yüksek lisans tezi, 1997), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Yusuf Dülger, *Semâ Risâleleri* (yüksek lisans tezi, 1998), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; A. Ambrosio – Th. Zarccone, "Samâ' and Sufi Dance: A Selected Bibliography", *Journal of the History of Sufism*, sy. 4, Paris 2003-2004, s. 199-208; J. During, "Samâ", *Et²* (İng.), VIII, 1018-1019.

SEMİH CEYHAN

SEMÂ

(السماء)

Hadis öğrenme yollarından biri.

Sözlükte "kulakla duymak, işitmek, dinlemek" anlamına gelen **semâ'** kelimesi terim olarak "hadisi hocadan işiterek öğrenme" mânasında kullanılmış, zamanla, ger-

çekte bilirse de "bir hadisi veya hadis kitabını hocadan bizzat işiterek onun rivayet hakkını elde etme (ahz, tahammül) yöntemi" anlamını da kazanmıştır. Bu gelişme muhtemelen hadis kitaplarının yaygınlık kazanmasıyla hicri birinci yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Hadis öğreniminde kıraat yönteminin makbul olup olmadığı hususu ile semâ ve kıraat arasındaki üstünlük tartışmalarına katılanların en erken bu dönemde yaşamış olmaları da bunu göstermektedir. Semâda hoca okuyup anlatmakta (kıraat, ismâ'), öğrenci dinlemektedir (semâ'). Hz. Peygamber'in ilk önce, daha sonra da çoğu bu anlatım yolunu kullanması bu usulün meşruluğuna delil kabul edilmiştir (Şemseddin es-Sehâvî, II, 152).

Âlimlerin çoğunluğu hadisin semâ yoluyla alınmasını en güvenilir rivayet yolu saymıştır. İlk dönemlerde noktalama ve harekeleme işaretlerinin bulunmaması sebebiyle muhtemel yanlış okumaların bu yöntemle önüne geçildiği gibi tek veya sınırlı sayıda nüshası bulunan eserlere art niyetli müdahalelerin de önü bu yolla alınmaktaydı. Semân makbul olması için öğrencinin en az temyiz çağına ulaşmış olması gerekli görülmüştür. Daha küçük yaşlarda duyulan hadis semâ edilmiş sayılmaz, sadece öğrencinin söz konusu hadisin okunduğu mecliste hazır bulunduğu bahsedilebilirdi. Kıraat ve münâvele gibi diğer hadis alma usullerinin kullanılmaya başlandığı zamanlarda da birçok muhaddis sadece bu yolla hadis alınmasını tercih ediyordu. Vekî b. Cerrâh, Halef b. Temîm, Ali b. Hüseyin eş-Şakîkî, Muhammed b. Sellâm, Abdurrahman b. Sellâm ile bazı sûfiler bunlar arasında zikredilir. Önceleri Ahmed b. Hanbel'in ve İmam Mâlik'in bir ifadesine göre bazı Iraklılar'ın da bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır.

Hadis tarihinde semâ hadis alma yöntemlerinin esas ve en yaygın şekli olmuş, diğer yöntemler ya hakikaten veya hükmen semâ olarak değerlendirilmiştir (Râm-hürmüzî, s. 450; İbnü'l-Esir, I, 107). İmam Mâlik ile öğrencisi İsmâil b. Ebû Üveys hocaya okuma (kıraat), hocanın okuması (semâ) ve hocanın kitabını verip, "Bunu benden rivayet et" demesi (münâvele) şeklinde üç semâdan bahsederken (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 463, 467), Abdürrezzâk b. Hemmâm, "Hocadan işiterek de (semâ ile) hadis aldık, hocaya okuyarak da (arz ile); bunların hepsi semâdır" ifadesini kullanmıştır (*a.g.e.*, s. 394).